

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

УДК 338.2:631.1

Багорка М.О.

кандидат сільськогосподарських наук,
доцент кафедри маркетингу

Дніпровського державного аграрно-економічного університету

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА РОЗВИТКУ ТА СТИМУЛЮВАННЯ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті визначено роль держави та стратегічні напрями державної політики на шляху переходу аграрних підприємств на екологічно орієнтований розвиток. Запропоновано економічний механізм стимулювання екологізації аграрного виробництва підприємств, який включає принципи поєднання економічного стимулювання та штрафних санкцій; стимулювання за кінцевими результатами та незалежно від форм власності й господарювання; критерії раціонального використання й охорони земельних, водних, лісових ресурсів, використання технологій органічного землеробства; інструменти компенсації рентного доходу, цінкових субсидій, податкових та кредитних пільг виробникам органічної продукції; прискорену амортизацію їх необоротних активів; джерела фінансування, зокрема власні кошти, кошти фондів грантових програм, місцевих бюджетів, кредити.

Ключові слова: екологізація, аграрні підприємства, державна політика, економічне стимулювання, принципи, критерії, інструменти, джерела фінансування, методи стимулювання.

В статье определены роль государства и стратегические направления государственной политики на пути перехода аграрных предприятий на экологически ориентированное развитие. Предложен экономический механизм стимулирования экологизации аграрного производства предприятий, который включает принципы сочетания экономического стимулирования и штрафных санкций; стимулирования по конечным результатам и независимо от форм собственности и хозяйствования; критерии рационального использования и охраны земельных, водных, лесных ресурсов, использования технологий органического земледелия; инструменты компенсации рентного дохода, ценовых субсидий, налоговых и кредитных льгот производителям органической продукции; ускоренную амортизацию их внеоборотных активов; источники финансирования, в частности собственные средства, средства фондов грантовых программ, местных бюджетов, кредиты.

Ключевые слова: экологизация, аграрные предприятия, государственная политика, экономическое стимулирование, принципы, критерии, инструменты, источники финансирования, методы стимулирования.

The article defines the role of the state and the strategic directions of the state policy on the way of transition of agrarian enterprises to environmentally-oriented development. The proposed economic mechanism of stimulation of ecologization of agrarian production of enterprises, which includes: the principles of combining economic incentives and penalties; stimulation of end results and irrespective of ownership and management; criteria of rational use and protection of land, water, forest resources, the use of organic farming technologies; instruments of compensation of rental income, price subsidies, tax and credit privileges for organic producers; accelerated depreciation of their non-current assets; sources of funding: own funds and funds of grant programs, local budgets, loans and others.

Keywords: ecologization, agrarian enterprises, state policy, economic stimulation, principles, criteria, tools, sources of funding, incentive methods.

Постановка проблеми. Одним з найважливіших стратегічних завдань аграрної політики України є поступовий перехід аграрного виробництва на екологічнобезпечний розвиток, забезпечення конкурентоздатності галузі. Основні стратегічні напрями організації виробничих відносин в аграрній галузі мають базуватись на раціональному використанні природних ресурсів і формуванні системи управління відносинами у виробництві. При цьому вихідним моментом вибору еколого-економічного напрямку управління інноваційною діяльністю залишається перехід України на моделі інноваційного та екологічно збалансованого розвитку [1, с. 162].

Здебільшого під час здійснення виробничого процесу суб'єкти господарювання аграрної галузі керуються меркантильними інтересами і не зважають на негативні наслідки, які призводять до деградації стану природного середовища, значна питома вага яких припадає на цю галузь. Сьогодні важливо створити дієві механізми регулювання та стимулювання екологізації як на державному рівні, так і на рівні підприємства. Це дасть змогу стабілізувати екологічну ситуацію через зміну орієнтації соціально-економічного розвитку, формування нових цінностей, перегляд структури потреб, цілей, пріоритетів і способів діяльності людини. Для цього необхідно розробити комплекс радикальних політичних, законодавчих, соціальних, економічних, технологічних та організаційних заходів.

Саме тому проблема екологізації виробництва аграрних підприємств складна й повинна вирішуватися з урахуванням основних складових, а саме державної економічної та екологічної політики, нормативно-правової бази.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Розробленню основних положень екологічного розвитку аграрних підприємств останніми десятиліттями приділялось надзвичайно багато уваги як на політичному, так і на науково-практичному рівнях.

Наукові дослідження, спрямовані на розвиток екологізації аграрного виробництва, останнім часом проводили І. Воронецька, А. Малиновський, Л. Мельник, О. Прокопенко, О. Прутська, О. Попова, А. Сохнич, А. Третяк, Л. Хромушина, О. Шкуратов та інші вчені.

Дослідженням проблем еколого-економічної безпеки сільськогосподарського землекористування займалися В. Будзяк, Д. Добряк, Л. Грановська, Ш. Ібатулін, Л. Купінець, М. Ступень,

А. Третяк, О. Фурдичко, О. Шкуратов та інші науковці.

Питанням державного регулювання аграрного сектору економіки приділяли увагу вітчизняні та зарубіжні вчені. Серед українських авторів слід виділити Г. Андрусенка, Л. Анічина, М. Корецького, М. Кропивка, М. Латиніна, П. Макаренка, М. Маліка, В. Месель-Веселяка, О. Мордвінова, П. Саблука. Серед зарубіжних науковців варто назвати І. Алтухова, Ю. Баландіна, М. Бакетта, Д. Ваніна, І. Крячкова, О. Чаянова.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас значна частина питань, пов'язаних з переходом аграрних підприємств до екологічно орієнтованого розвитку, потребує подальшого дослідження.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є дослідження ролі держави та стратегічних напрямів державної політики на шляху переходу аграрних підприємств на екологічно орієнтований розвиток, визначення основних складових економічного механізму стимулювання екологізації виробництва аграрних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. В процесі формування й розвитку ринкових відносин у сільському господарстві відбулися зміни, які надали аграрним підприємствам більшої самостійності у виробничій діяльності, право розпоряджатися виробленою продукцією та доходами на свій розсуд, можливість створення власної організаційної структури залежно від форм власності [2, с. 17].

Стан аграрних товаровиробників ускладнюється тим, що сьогодні в Україні відсутні системність і комплексність аграрної політики, практично не застосовуються економічні методи управління та стимулювання екологізації виробництва аграрних підприємств [3, с. 60].

Перехід аграрних підприємств на екологічно орієнтоване виробництво має відбуватись на основі економічної зацікавленості у виробництві якісної, екологічно безпечної продукції, яка буде користуватись попитом як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках. Важлива роль у цьому процесі відведена сучасній, виваженій, прогресивно орієнтованій державній політиці регулювання розвитку аграрної економіки за екологічними критеріями, що буде сприяти виходу господарювання аграрних підприємств на новий екологічний рівень з одночасним забезпеченням економічної стабільності.

Державна політика щодо екологізації національної економіки має бути спрямована на вирішення не тільки глобальних екологічних проблем, але й поточних проблем стосовно переходу агропромислового комплексу держави до виробництва екологічно чистої продукції [4, с. 33]. Аграрні підприємства у своїй діяльності мають запровадити організаційно-технологічні зміни виробничих процесів за екологічно спрямованої, послідовної державної підтримки.

Держава повинна виконувати важливі функції економічного та правового стимулювання екологічно орієнтованого сільськогосподарського виробництва та соціального захисту населення, підвищення якості життя. При цьому пріоритетна роль державного регулювання сільського господарства ні в якому разі не знижує значення ринкового саморегулювання. Механізми державної дії мають орієнтуватись на підтримку приватних ініціатив, спрямованих на освоєння нових технологій, що стимулюють інноваційну активність, зокрема у формі обов'язкової організаційної, технічної, технологічної відповідності виробництва сільськогосподарської продукції сучасним екологічним нормам та принципам [5, с. 144].

Суттєва роль держави полягає у встановленні різних нормативів, стандартів у сфері охорони довкілля, а особливо щодо шкідливих для природи та здоров'я людей речовин. Державі належить провідна роль у здійсненні альтернативних варіантів вирішення екологічних

проблем в сільському господарстві, структурної перебудови виробництва аграрних підприємств з урахуванням досвіду розвинутих країн світу.

Необхідно на державному та регіональному рівнях вживати заходів екологічної політики (рис. 1).

Представлені заходи дадуть змогу, на нашу думку, змінити формат відносин між виробництвом та навколишнім природним середовищем у бік раціонального використання, відтворення агросистем. Головною метою цих заходів залишаються усунення негативних явищ, які зумовлюють виснаження природних ресурсів, і негативний вплив на економіку природокористування в галузях аграрного виробництва. Отже, проблема еколого-економічного управління набуває вагомості в екологічному, економічному і соціальному аспектах.

Ефективність державного регулювання сільського господарства в умовах ринку залежить від критеріїв, що формувались протягом тривалого часу, які можна розподілити за їх пріоритетністю (табл. 1).

Основними впливовими заходами з боку держави щодо переходу аграрних підприємств на екологічно орієнтоване господарювання є:

- екологічне стратегічне планування;
- розроблення та реалізація державної екологічної політики;
- використання державних екологічних програм та національних проектів;
- екологічне державне регулювання;

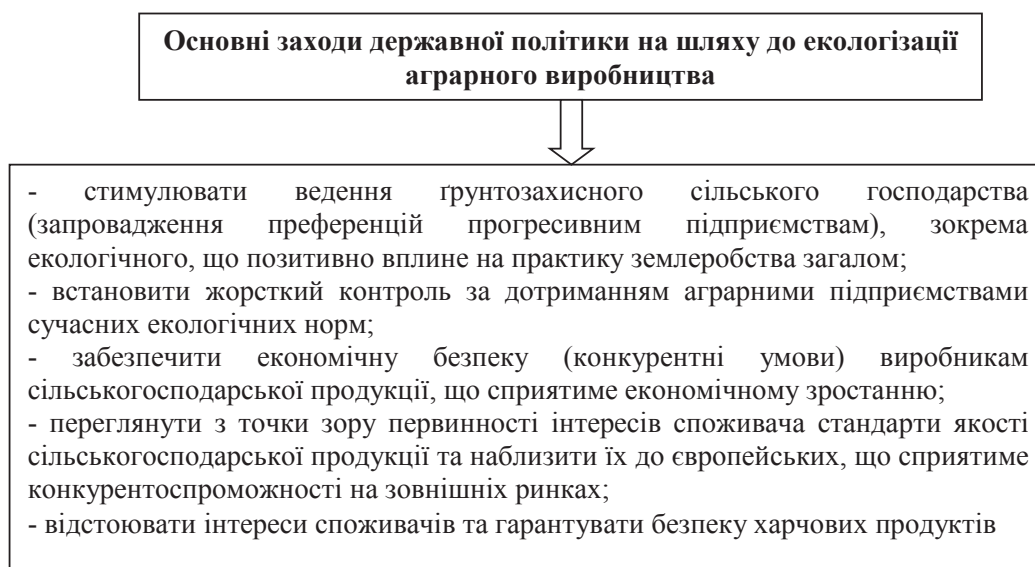

Рис. 1. Основні заходи державної політики на шляху до екологізації аграрного виробництва

Джерело: власна розробка

- екологічне державне стимулювання;
- екологічна державна підтримка;
- формування екологічної складової державних, регіональних та місцевих бюджетів.

Важливим завданням з боку держави залишається стимулювання аграрного бізнесу, водночас з цими завданнями паралельного розгляду потребують питання підвищення інвестиційної конкурентоспроможності економіки вітчизняного аграрного сектору.

Статтею 205 Земельного кодексу України визначено зміст економічного стимулювання раціонального використання й охорони земель, закріплено систему економічних стимулів, спрямованих на підвищення зацікавленості власників землі та землекористувачів у раціональному використанні земель, поліпшенні їх екологічних характеристик, запобіганні деструктивному впливу господарської діяльності на кількісний та якісний стан сільськогосподарських угідь [7]. До згаданих стимулів законодавчо віднесено:

- 1) надання податкових і кредитних пільг громадянам та юридичним особам, які вживають за власні кошти заходів, які передбачені загальнодержавними та регіональними програмами використання й охорони земель;
- 2) виділення коштів державного або місцевого бюджету громадянам та юридичним особам для відновлення попереднього стану земель, порушених не з їхньої вини;
- 3) звільнення від плати за земельні ділянки, що перебувають у стадії сільськогоспо-

дарського освоєння або поліпшення їх стану згідно з державними та регіональними програмами;

4) компенсацію з бюджетних коштів зниження доходу власників землі та землекористувачів внаслідок тимчасової консервації деградованих та малопродуктивних земель, що стали такими не з їхньої вини.

Тут слід вказати на наявні розбіжності щодо інструментів економічного стимулювання, які закріплені Земельним кодексом України та Законом України «Про оцінку земель» [7; 8]. Зокрема, в останньому відсутній такий стимул, як виділення коштів державного або місцевого бюджету громадянам та юридичним особам для відновлення попереднього стану земель, порушених не з їхньої вини. Водночас Законом пропонуються шляхи стимулювання, які не відображені в Земельному кодексі України, зокрема це стосується застосування прискореної амортизації основних фондів природоохоронного призначення. У зв'язку з цим виникає необхідність внесення відповідних змін до земельного законодавства з метою усунення згаданих невідповідностей. При цьому, на нашу думку, заходи економічного стимулювання доцільно розподілити на дві групи:

- 1) заходи із захисту земель від деструктивного природного й антропогенного впливу (превентивні);
- 2) заходи з усунення негативного природного й антропогенного впливу на екологічний стан довкілля.

Таблиця 1

Критерії ефективного державного регулювання аграрного виробництва

Види критеріїв державного регулювання	Сутність та ознаки ефективності
Самозабезпеченість продуктами харчування	Коефіцієнт самозабезпеченості визначається як відношення сукупних обсягів внутрішнього виробництва продовольства до обсягів його внутрішнього споживання. Держава з метою підтримки суверенітету має знижувати залежність від імпортних продуктів харчування, а особливо це стосується тих продуктів, які можна виробити на її території.
Тенденції, пов'язані з рівнем доходів населення	Критерій враховує тенденцію зниження темпів зростання доходів аграрних підприємств відносно інших секторів економіки. Він є одним з критеріїв на користь підтримки сільськогосподарського виробництва з боку держави. Державне регулювання тут спрямоване на підтримку наявного рівня цін.
Розвиток соціальної сфери	Враховує тенденцію зниження частки аграрного сектору в національних економіках розвинутих країн, зокрема України. Це виявляється у зникненні цілих сільських ландшафтів. Він є одним з критеріїв, що вказує на необхідність державної підтримки українського села, адже це дає змогу зберегти сільський уклад життя.
Екологічні критерії	Найважливіший критерій на користь державного втручання у розвиток аграрного виробництва. Фактори негативного впливу стають все більш помітними чинниками погіршення екологічної ситуації. Вони не тільки забруднюють навколишнє природне середовище, але й скорочують ареали поширення дикої флори і фауни. Ці негативні зовнішні ефекти має регулювати держава.

Джерело: розроблено автором на основі джерела [6]

У зв'язку з цим під економічним стимулюванням аграрних підприємств слід розуміти компенсацію власникам вартості робіт, виконаних ними власними коштами, спрямованих на попередження негативних екологічних проявів та поліпшення екологічного стану й охорони довкілля, відтворення і підвищення родючості ґрунтів, що проводяться відповідно до загальнодержавних, регіональних та місцевих програм соціально-економічного розвитку аграрної сфери, сталого розвитку сільських територій.

У досліджуваному аспекті економічна сутність процесу стимулювання полягає в узгодженні дій суб'єктів господарювання шляхом збалансування їхніх інтересів з інтересами місцевої громади й суспільства та забезпе-

чення комплементарної взаємодії людини й природи.

З метою забезпечення цілісності взаємодії усіх елементів економічного механізму екологізації аграрного виробництва визначено його принципи, критерії, інструменти, джерела фінансування та методи стимулювання (рис. 2).

До принципів економічного механізму стимулювання віднесено принцип поєднання економічного стимулювання й штрафних санкцій; принцип стимулювання за кінцевими результатами вжитих заходів; принцип незалежності від форм господарювання й власності.

На основі проведених досліджень критерії згруповано у такі три блоки, як превентивні заходи; заходи з раціонального використання

Рис. 2. Економічний механізм стимулювання екологізації аграрного виробництва

Джерело: побудовано автором

охорони земель; заходи з використання екологічно безпечних технологій.

До критеріїв стимулювання запобіжних заходів у сфері екологізації аграрного виробництва слід віднести виконання робіт із створення захисних насаджень та полезахисних лісосмуг; запобігання підкисленню ґрунтового розчину шляхом систематичного проведення робіт з вапнування кислих ґрунтів, а особливо в умовах радіоактивного забруднення; будівництво протиерозійних гідротехнічних споруд; обмеження інтенсивного використання екологічно вразливих земель; запровадження технологій сільськогосподарського виробництва, які не передбачають використання хімічно синтезованих мінеральних добрив та хімічних засобів захисту рослин.

До критеріїв стимулювання заходів з раціонального використання й охорони земель умовно можна віднести оптимізацію структури земельних угідь на основі природно-сільськогосподарського районування; оптимізацію площ сільськогосподарських угідь та зменшення їх розораності; консервацію малопродуктивних та деградованих земель; дотримання проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозмін та впорядкування угідь і передбачають вжиття заходів з охорони земель; належне утримання захисних лісових смуг, своєчасне здійснення ремонту протиерозійних споруд та проведення рубок догляду в лісосмугах; поліпшення культуртехнічного стану земель; зменшення забруднення земель агрохімікатами, відходами виробництва, радіоактивними речовинами.

Критеріями економічного стимулювання власників використання за екологічно безпечних технологій є впровадження ґрунтозахисної системи землеробства, підвищення вмісту гумусу та інших поживних речовин у ґрунтах, проведення агрохімічної паспортизації земель сільськогосподарського призначення.

Для забезпечення функціонування економічного механізму стимулювання виникає потреба в джерелах його фінансування [9]. За результатами проведених досліджень встановлено, що джерелами фінансування можуть бути кошти державного та місцевих бюджетів, зокрема фондів охорони навколишнього природного середовища усіх рівнів; кошти, що надходять у порядку відшкодування втрат сільськогосподарського та лісгосподарського виробництва; гранти вітчизняних та міжнародних організацій; кредити державних і комерційних банків.

За нинішніх умов фінансової та економічної кризи, коли відчувається значний дефіцит державного та місцевих бюджетів, досить складно забезпечити фінансування природоохоронних заходів за рахунок бюджетних коштів. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває застосування методів стимулювання, які не потребують прямих бюджетних виплат, зокрема запровадження пільгового оподаткування органічного виробництва.

Серед сучасних механізмів державного регулювання природокористування та охорони навколишнього середовища важливе місце відводиться ефективним системам контролю (моніторингу) за якістю навколишнього середовища, в яких міститься достовірна інформація про зміни у довкіллі, що відбуваються під дією антропогенних факторів. Для цього необхідно постійно відслідковувати та враховувати зміну факторів навколишнього середовища і якості продукції в процесі функціонування агропідприємств.

При цьому необхідно провести аналіз таких складових:

- ступінь урахування та здатності агровиробників вирішувати еколого-економічні проблеми;
- ступінь екологічності сировини, що використовується;
- ступінь екодеструктивного впливу на довкілля самого підприємства (виробничий процес);
- цільові установки керівництва, спрямовані на вирішення екологічних проблем;
- імідж підприємств з точки зору споживачів і широкого кола громадськості.

Формування основних стратегічних напрямів розвитку агровиробників має відбуватися з урахуванням перелічених факторів.

Висновки. З наведеного вище можна зробити такі висновки. Державі належить провідна роль у реалізації альтернативних варіантів вирішення екологічних проблем у сільському господарстві, структурної перебудови виробництва аграрних підприємств з урахуванням досвіду розвинутих країн світу. Особливо важливим із боку держави залишається економічне стимулювання аграрного бізнесу до екологічно орієнтованого господарювання. Економічне стимулювання екологізації аграрного виробництва безпосередньо пов'язане з охороною та використанням земель, збереженням, відтворенням і підвищенням родючості ґрунтів, а також охороною навколишнього природного середовища загалом.

Пропонується економічне стимулювання розділити на заходи із захисту земель від деструктивного природного й антропогенного впливу (превентивні заходи) та заходи з усунення негативного природного й антропогенного впливу на економічний стан довкілля. Обидві складові економічного стимулювання екологізації аграрного виробництва реалізуються через дію відповідного механізму, який визначає принципи, критерії, інструменти, джерела фінансування та методи його здійснення.

Бібліографічний список:

1. Чухліб Ю. Розробка стратегії екологізації сільськогосподарського виробництва. Вісник Полтавської державної аграрної академії. 2012. № 4. С. 160–164.
2. Волошин М., Корніцька О. Елементи соціально-економічної моделі виробника органічної продукції. Агроєкологічний журнал. 2009. № 1. С. 16–19.
3. Борисова В. Фінансові аспекти управління екологічним розвитком сільськогосподарських підприємств. Вісн. Сумського нац. аграр. ун-ту. Сер.: Фінанси і кредит. 2009. № 1. С. 59–66.
4. Застрожнікова І. Обґрунтування пріоритетів державної аграрної політики. Економіка та держава. 2010. № 6. С. 33–34.
5. Жихарєва А. Розвиток екологізації державного управління в Україні: монографія. Київ: АМУ, 2017. 196 с.
6. Кипоренко В. Удосконалення еколого-економічного механізму розвитку органічного сільського господарства. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua>.
7. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>.
8. Про оцінку земель: Закон України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws>.
9. Incentive and market-based mechanisms to promote sustainable land management: framework and tool to assess applicability. Rome, Italy, 2012. 77 p.

Referenses:

1. Chukhlib Yu. (2012) Development of the strategy of ecologization of agricultural production, *Visnyk Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii*, vol. 4, pp. 160–164.
2. Voloshyn M. and Kornitska O. (2009) Elements of the socio-economic model of organic produce, *Ahroekolohichniy zhurnal*, vol. 1, pp. 16–19.
3. Borisova V. (2009) Financial aspects of management of ecological development of agricultural enterprises, *Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu*, vol. 1, pp. 59–66.
4. Zastrozhnikova I. (2010) Justification of the priorities of the state agrarian policy, *Ekonomika ta derzhava*, vol. 6, pp. 33–34.
5. Zhykharieva A. (2017) Development of ecologization of public administration in Ukraine [monograph], AMU, Kiev, Ukraine.
6. Kyporenko V. Improvement of ecological and economic mechanism of organic agriculture development, URL: <http://www.economy.nayka.com.ua>.
7. Zemelnyi kodeks Ukrainy vid 25.10.2001 r. № 2768-III, URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>.
8. Zakon Ukrainy "Pro otsinku zemel", URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws>.
9. Incentive and market-based mechanisms to promote sustainable land management: framework and tool to assess applicability, Rome, Italy, 2012, 77 p.

Bagorka M.A.

Candidate of Agricultural Sciences,
Senior Lecturer at Department of Marketing,
Dnipro State Agrarian and Economic University

THE MARKETING STRATEGY OF ECOLOGIZATION OF AGRICULTURAL PRODUCTION AS THE MAIN DIRECTION OF INNOVATIVE ACTIVITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

In connection with the environmental problems in agrarian production, the greening of the innovative direction of the industry's development should become the basis of the marketing strategy. It is an ecologically constituent of agrarian production that should be inherent in the management system of most agrarian enterprises and be the main means to overcome both the environmental and economic crisis.

The actual problem of the present is a rethinking of the whole system of management in agroindustrial formations and the development of new strategies for innovative development of the industry.

The purpose of the paper is to study the main factors that necessitate the formation of marketing strategies for agrarian enterprises and justify the necessity of implementing the marketing strategy of ecologization as an innovative strategy for the development of agrarian production.

For the functioning of the agrarian sector, the marketing strategy should be the most important functional strategy since it can provide the rationale for the goals and objectives in each individual market (market segment) and for each product, taking into account the specific features of competition and consumer demand. At the same time, the marketing strategy should take into account the following: the situation, environment, organization.

In our opinion, the marketing strategy should have an innovative component. The strategic approach to agrarian production today transforms innovation into an activity and a public factor of special importance.

The innovative model of agricultural development is aimed at increasing the competitiveness of agrarian enterprises in the production and marketing sectors through the introduction of the latest technologies, types of products, and management methods.

In our opinion, the main innovative direction of marketing strategy in agrarian production is environmentalization of agrarian production, which will form the basis of marketing strategy.

The marketing strategy of ecologization of agrarian production can significantly help in solving the set tasks because it is aimed at creating a strong competitiveness of the domestic agro-industrial sector capable of ensuring the growth of production volumes of high-quality products and ensuring the food security of the population of the country without negative impact on the natural environment.

We refer to the marketing strategy of ecologization of agrarian production as an innovative type of long-term development strategies, which at the present stage has already gone beyond the purely theoretical scientific concepts and is the main driving force for achieving competitive advantages both in the national and world agrarian markets.

The introduction of a marketing strategy for the environmentalization of agrarian production should become an element of the operation of enterprises of the agrarian sector of the economy, which are directly related to the use of natural resources potential of the industry, as well as to promote environmental safety and ensure sustainable development of agrarian production. Ecologization should become the main element of the marketing strategy of agrarian enterprises and help in solving many problems related to providing the population with high-quality products, preservation and improvement of the quality of land resources and rational nature use.